

A felelősségteljes településfejlesztés példája és ellenpéldája: egy zselici falu, Gyűrűfű

Dr. Hajnal Klára PhD – Kékesi Szilvia PhD hallgató – Slachta Krisztina PhD hallgató

1. Bevezető

Gyűrűfű, a Zselic keleti szélén elhelyezkedő baranyai falu teljes lakossága elköltözött 1970 decemberében.

Az esemény akkor nagy visszhangot keltett az ország közvéleményében, társadalomtudósai körében, mivel ez volt első olyan falu, amely a szocialista településfejlesztési politika következtében elnéptelenedett. A rendszerváltás után azonban újjáéledt a falu: budapesti értelmiségi családok az akkori kárpótlás során egyben megvásárolták a régi falu területét, és 1991-ben megkezdték az Új Gyűrűfű, az ökofalu építését.

A kutatók számára szerencsés véletlen, hogy egy falu sorsa egyszerre nyújt példát a megszűnésre és az újjászületésre.

A kétféle településfejlesztés elmélete – ha a szocialista rendeletek mögött egyáltalán kereshetünk elméleti összeálló következetességet – és gyakorlata annyira távol áll egymástól, amennyire csak lehetséges. Az összehasonlítása már-már abszurd eredményt szül, azonban Gyűrűfű esetében a valóság felülmúlta a kutatói képzeletet, és lehetőséget ad a szembeállításra.

Dolgozatunkban szeretnénk bemutatni a falu társadalomföldrajzi és demográfiai helyzetét, a településstruktúrában és a környező falvakkal alkotott szociális rendszerének változásait. A munka második részében szembeállítjuk a szocialista településpolitika jellegzetességeit a fenntartható, felelősségteljes településfejlesztés alapelveivel.

A folyamatosan épülő ökofalu kitűnő magyar példája a természeti környezettel harmóniában, annak alapelveivel kompatibilisen működő és fejlődő településnek.

2. A zselici táj, a Zselic településszerkezete

Gyűrűfű közigazgatásilag Baranya megyéhez tartozik, de a zselici táj nagy része Somogy megyében van. Mély völgyek, lapos dombhátak, számtalan forrás, és összefüggő érintetlen erdőrengeteg adja a táj jellegzetességét.

A terület lakói szerves egységet alkotva éltek évszázadokon át egymással és a tájjal. A természeti környezet adottságai határozták meg gazdálkodásukat, településformájukat, néphagyományaikat, építkezésüket, viseletüket, mesterségeiket, tárgyi kultúrájukat. Fenntartható gazdálkodást folytattak, hiszen tudatában voltak annak, hogy csak a táj adottságait, lehetőségeit szem előtt tartva lehet fennmaradni.

Ember és a táj egymást kölcsönösen alakítva élt együtt évszázadokon át. Ebbe a harmonikus kapcsolatba avatkozott be a központi tervezésű és irányítású gazdaság- és településpolitika, melynek drámai következménye lett az itt élő emberek életében.

A Zselic hagyományosan aprófalvas terület. Városokat csak a határain találunk: Kaposvár, Sásd, Szentlőrinc, Szigetvár. A török idők előtt összesen 130 falu volt a területen, a törökdúlás idején ebből 90 véglegesen elpusztult, és csak 40 épült újjá (Tarjáné, 2001). Ma körülbelül 80 település tartozik a Zselic területéhez, és még mindig aprófalvas régiónak számít. Néprajzi szempontból is egységes vidéknek tekintik a Zselicet, melynek központja Szenna. Itt maradt fenn legtovább a hagyományos építkezés, a népviselet és a zselici nyelvjárás is.

Nagy közlekedési útvonalak nem érintették a területet, ami a táj egysége szempontjából hasznos, ám az emberek számára inkább hátrányos volt, mivel az agyagos talaj esős időben hónapokra elzárta az embereket a külvilágtól. 1964-ig egyetlen faluba sem vezetett köves út, Ibaára '64-ben, Horváthertelendre '68-ban, Csebénybe pedig csak 1975-ben építettek köves bekötőutat (Havas G., Schiffer P. 1983). Gyűrűfű elnéptelenedésének egyik fő okaként említették a falu régi lakói, hogy a falu nem kaphatott bekötőutat, ezért teljesen kilátástalannak érezték a helyzetüket.

1900-ban épült a kaposvár-szigetvári, majd öt évvel később a kaposmérő-középrigóci vasútvonal. Mindkettőt megszüntették a hetvenes években.

A közvélemény és a szakemberek egy része szerint ez eredményezte Gyűrűfű elnéptelenedését, ám a kaposvár-szigetvári vasutat - ami Almamelléknél haladt el - csak később, 1976-ban számolták fel. A régi lakosok elmondása szerint a gyűrűfűiek egyébként sem ezt a vonalat, hanem a sásd-szentlőrinc-pécsi vasutat használták. A helesfai megálló közelebb volt, és terményeikkel a pécsi piacokra jártak, nem Szigetvárra.

3. Gyűrűfű és a szomszédos falvak története 1945-ig

Gyűrűfű és a hozzá tartozó Szentlélek, illetve Szentlélekpuszta története az Árpád-korig vezethető vissza, a két falu első említése az 1330-as években gyűjtött pápai tizedjegyzékekben található meg. A falu neve a Gyűrű patak forrásvidékét, azaz „fő”-jét jelenti, ez a patak azonos azzal, amelyik ma is körülöleli az egykori település helyét (Györffy, 251.p.). A falu szoros kapcsolatban élt a környék településeivel: Csebény, Horváthertelend, Ibafa, Korpád.

A török hódoltság idején az ország többi településéhez hasonlóan ezeknek a falvaknak is drasztikusan lecsökkent a lakosságuk. 1760-tól kezdett nőni Gyűrűfű lélekszáma, és a század végére újra benépesült Szentlélek is. Ibaát és Horváthertelendet horvát telepesek népesítették be 1742-52 között. Pár évtized múlva jelentek meg a német telepesek, akik egy része a már újjáéledt falvakba költözött, más része új falut alapított.

A horvát családok a 20. századra teljesen beolvadtak a német lakosságba, és nevükön kívül semmilyen sajátosságot nem őriztek meg, Gyűrűfű kivételével a falvak teljesen elnémetesedtek. Gyűrűfűn is élt egy kisszámú németesség, azonban nem különültek el élesen egymástól, gyakoriak voltak a vegyes házasságok is.

A betelepült németek vagyont nem, de a helyinél sokkal fejlettebb, árutermelő gazdálkodót hoztak magukkal, amivel évtizedek alatt felvirágoztatták a falvakat. 1851-ben Gyűrűfűnek 74 római katolikus lakosa volt, 1892-re ehhez viszonyítva igen nagy népességnövekedést ért el a falu: 280 lakost számláltak ([A Magyar Korona Országainak Helységnevtára, 1161.p.](#)).

Az 1900-as népszámláláskor Gyűrűfűnek 305, 1941-ben 253 lakosa volt, akik akkor 99%-ban magyarnak vallották magukat. Az 1895-ös mezőgazdasági összeírás során 43, 1935-ben 47 gazdaság működött Gyűrűfűn, ami a legkevesebb birtokot jelenti a falvak között (Havas G., 1980). A Nagyatádi-féle földreform Csebényben és Ibaán adott kisebb birtokot földnélküli családoknak, a lakosság csökkenésével együtt azonban arra következtethetünk, hogy a századfordulón még több volt a földnélküli családok száma a falvakban.

A második világháború kezdetén a falvakban lakó németek többsége belépett a Volksbundba, ám közülük is sokan vallották magukat magyar nemzetiségűnek és magyar anyanyelvűnek az 1941-es népszámláláskor. A környékbeli falvakban a lakosságnak minimum a fele németnek vallotta magát, Gyűrűfűn viszont az emberek 91,3%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, és 99,2%-a magyar nemzetiségűnek. (Havas G., 1980, 20.p.)

A falvak nehéz helyzetét fokozta az is, hogy a szigetvári és a sásdi járás, illetve Baranya és Somogy megye határán fekszenek. Ez azt is jelentette, hogy minden központi településtől, piactól, vasúttól távol estek, ami tovább erősítette periferiális helyzetüket. Az 1945 utáni falukörzet megegyezett a körjegyzőség területével, ami azt mutatja, hogy már a háború előtt sem tartották alkalmasnak a kis falvakat önálló státusra, azonban akkor még mindegyik községnek megvolt a saját faluszerkezete és önálló intézményekkel, funkciókkal rendelkeztek.

(lesznek táblázatok az adatokról)

4. Gyűrűfű 1945 után

A falu 1945 utáni fejlődését szinte minden országos történelmi, politikai esemény, döntés befolyásolta, eltérítette szerves fejlődési pályájáról: a kitelepítés, a szövetkezetesítés, a körzetesítés, majd a településfejlesztési koncepciók. A sok kedvezőtlen adottságot felerősítették az 1945-től kiadott településpolitikai, gazdasági jellegű rendeletek, amelyek következtében gyökeresen megváltozott a falvak addigi élete.

1946-ban kezdődött meg hivatalosan a németek kitelepítése a nemzetközi egyezményeknek és a magyar rendelkezéseknek megfelelően. A kitelepítések alapja a Volksbund tagság és az 1941-es népszámlálási adatok voltak. Hasonlóan más magyarországi falvakhoz, Gyűrűfűn sem csak ezek voltak döntőek, hanem egy-egy család gazdaságát, házat szemelték ki a kitelepítő bizottságok. A környéken már 1944-ben, közvetlenül a szovjet csapatok átvonulása után elkezdődött a német érzelműekkel való leszámolás.

A kitelepítésekkel párhuzamosan indult meg a szegényebbek, a helyi és környező uradalmi pusztákon élő cselédek beköltözése, és a felvidéki magyarok betelepítése a németek régi házaiba. Ez a két csoport azonban teljesen eltérő társadalmi helyzetből érkezett és eltérő gazdálkodási kultúrát hozott magával. A felvidékiek minden ingóságukat, állataikat, gazdasági felszerelésüket elhozhatták, valamint magukkal hozták az előző évtizedekben felhalmozódott tapasztalataikat a piacra termelő mezőgazdaságról, valamint polgárosult életmódjukat is. Magasabb iskolázottságúak voltak, szélesebb politikai tájékozottsággal rendelkeztek, mint a helybeliek. Számukra egyértelműen visszalépést jelentett az áttelepülés, mivel nem csak egy új természeti, társadalmi és gazdasági környezethez kellett alkalmazkodniuk, hanem ez lényegesen rosszabb minőségű és kisebb földet, kisebb házat, a piacoktól pedig nagyobb távolságot jelentett.

A környékbeli cselédek viszont minden ingóság, és gazdálkodási tapasztalat nélkül érkeztek, és nem voltak képesek a kapott földeken jól működő gazdaságokat működtetni. Néhány év alatt felélték, amit találtak, és vagy továbbköltöztek a környékről, vagy más foglalkozást kerestek maguknak. A körzetben maradt német gazdák és a betelepült felvidékiek mindvégig egy magasabb társadalmi pozíciót foglaltak el, és ezt mindig is érzékeltették a cseléd származásúakkal. Ezek a pár év alatt lezajló jelentős mozgások mélyen érintették a falvakat, a kialakult emberi kapcsolatok átalakultak, megszakadtak.

Szerencsésebbnek mondható ebből a szempontból Gyűrűfű, mivel itt alig voltak kitelepítések. A további években azonban megmutatkozott, hogy egy ilyen radikális változás a falvak társadalmának összetételében milyen hosszútávú problémákat okoz. A falvakban megsérült a sok évtizedes közösség, megszakadtak a gazdasági kapcsolatok, tapasztalatok, és eltűnt az a szervesen kialakult szabályozórendszer, amely a falvak közötti migrációt meghatározta. A ki-

és betelepítések következtében szinte kicserélődött a környék lakossága. A betelepült cselédek nagy része rövid időn belül továbbköltözött, a házaikból kilakoltatott németek igyekeztek visszaszerezni azokat, a felvidékiek pedig próbáltak megbirkózni az új környezet nehézségeivel. Azonban a falvak nem tudtak újra közösségekké alakulni.

Az elkövetkező években is folytatódott a nagyarányú népességmozgás, melyre általában az jellemző, hogy a kisebb falvakból a nagyobbakba és a városokba irányul. A falvakban azt figyelhetjük meg a negyvenes évek végén, hogy a legszegényebbek folyamatosan vándorolnak egyikből a másikba, folyamatosan keresve valamilyen biztos megélhetési lehetőséget. Az 1949-től 1974-ig tartó időszakban a lakónyilvántartási adatok szerint az eredeti lakosságának 2,5-szerese fordult meg a falvakban, miközben Ibafa, Csebény, és Hertelend lakossága erősen, Gyűrűfű és Korpád lakossága pedig rohamosan csökkent. Ez a hatalmas fluktuáció szinte átmosta a falvak társadalmát, egyre inkább gyorsította a folyamatokat, és a helyi társadalom fokozatos lecsúszásával járt együtt (Havas G. 1980).

Az időszak elején még túlsúlyban lévő hagyományos birtokos parasztság aránya egyre csökkent, és ezzel párhuzamosan egyre nőtt a betelepítettek, illetve a betelepültek száma, akik egyre inkább az alsó rétegekhez tartoztak, és egyre elmaradottabb vidékekről érkeztek. A hatvanas években jelentek meg az első családok Szabolcs megyéből, és ebben az időszakban nőtt meg a cigányok aránya is. Folyamatosan nőtt a tradicionális falusi szegények száma is, akik mindig a legmobilabbak voltak, mivel az alkalmi munkalehetőségek követésére kényszerültek. Az uradalmi cselédek mellett közéjük tartoztak a napszámosok, summások, föld nélküli iparosok, bányákban, erdőkben munkát vállaló alkalmi munkások. Az ő életmódjuk 1945 után sem sokat változott, mivel az uradalmak helyét átvevő állami gazdaságok, erdészetek továbbra is biztosítottak munkát számukra, ami szerény megélhetést jelenthetett, de házvásárláshoz semmiképpen sem volt elég. Az ideiglenes munkahelyek némelyike lakást is biztosított, így a családok egyik faluról a másikba, pusztai cselédházakba, vagy városi szegénynegyedekbe költöztek akár évente többször is. Némelyiküknek sikerült megmaradni egy ipari munkahelyen, esetleg állandó lakást szerezni egy faluban. A Gyűrűfű környékén lévő falvakba azonban egyre több, biztos egzisztenciát nem találó család költözött be, majd rövid idő múlva elhagyta a környéket. A környék folyamatos lecsúszásával párhuzamosan, és a folyamatot gyorsítva, egyre több őslakos német és magyar jómódú gazdálkodó család költözött el a falvakból, és a helyükön egyre több szabolcsi, felvidéki, és régebben cselédként dolgozó maradt.

A falvak összes lakossága 1955-ig még nőtt, de attól kezdve folyamatosan csökkent. A helyi magyarok (vagyis főleg a gyűrűfűiek) száma 1962 után kezdett el rohamosan csökkenni (Havas G. 1980). Ehhez nagyban hozzájárult az is, hogy a '60-as években a falvak „C” kategóriába kerültek, ami azt jelentette, hogy az önerőből építkezéshez semmilyen építési engedélyt nem kaphattak.

Az őslakos közösség egy ideig még megpróbálta fenntartani kialakított egzisztenciáját, tradicionális gazdálkodását, de a környék helyzetének fokozatos romlásával egyre többen költöztek el nagyobb falvakba, kisebb környékbeli városokba, azaz földrajzi értelemben mindenképpen felfelé mobilizálódtak.

A németek és a helyi magyarok (a gyűrűfűiek) új lakóhelyéről elmondható, hogy nagy részük rögtön a két megyeszékhelyre (Kaposvár, Pécs), járási székhelyre (Szigetvár, Sásd), vagy az urbanizált faluba, Szentlőrincre költözött. Így ez a csoport rokonsági körén belül, az ismert tájegységen belül maradt, de a településhierarchiában képes volt erőteljesen felfelé mobilizálódni. A családok döntő része vasútállomással rendelkező településre költözött.

Gyűrűfűn volt a legkevesebb kitelepítés, így itt maradt meg a leginkább a régi közösség. A hatvanas évekig alig költöztek el a faluból, aminek következtében kevesen érkeztek, itt volt a legkisebb a fluktuáció. Havas Gábor szerint „nem véletlen, hogy a hasonló

adottságú falvak közül Gyűrűfű néptelenedett el először, mert itt a megmaradt, egységes őslakosság urbanizáltabb településekre költözése kollektív döntés eredményének tekinthető” (Havas G. 1980).

Juhász Pál szerint sem a hagyományos aprófaluprobléma „áldozata” Gyűrűfű, mert egy elmaradott, rossz közlekedési adottságokkal rendelkező, szegény falu nem néptelenedik el teljesen, mivel az emberek nagy része nem tud elköltözni. Lakói szerint nehezen elképzelhető a következő nemzedékek sorsa a faluban, de ez még nem jelent teljes elnéptelenedést. „Gyűrűfű azért néptelenedett el, mert egységesen jómódú lakossága arra a sérelemre, hogy intézményeit elvették, emellett tudomásul véve azt az akkor szükségszerűnek hitt tény, hogy oda utat nem érdemes építeni, úgy reagált, hogy máshová települt. Megtehették, mert jómódúak voltak. A hasonló fekvésű környező falvak sorsa azonban a lassú elszegényedés volt: a tehetősek elmentek, a szegények egy része maradt, s hozzájuk újabb szegények csatlakoztak. Csökkenő, s általában egy alacsonyabb szinten stabilizálódó körforgás ez a legtöbb út végére került hegyi falu esetében, nem pedig elnéptelenedés.” (Juhász P. 1986)

Tímár György szerint - aki 1966-tól volt Ibafa és Gyűrűfű plébánosa - Gyűrűfű elnéptelenedésében kiemelten fontos szerepe volt a termelőszövetkezetek összevonásának is. Gyűrűfűn a kollektivizálás ellenére valamennyire önálló gazdálkodást folytathattak a gazdák, így megőrizhették viszonylagos szabadságukat, és folytathatták a hagyományos, a helyi adottságoknak megfelelő állattartást. Tímár György szerint a gyűrűfűi gazdák a szövetkezet földjein legeltették állataikat, gyakorlatilag még jól is jártak a kollektivizálással, ami a folyamatosan elszegényedő korpádi tagokat zavart, és csak erősítette a már évtizedek óta létező ellentétet. A szigetvári járási vezetők felismerve a helyzetet, összevonták a két falu szövetkezetét, akik ebben a kényszerházasságban sem jutottak előbbre. A gyűrűfűiek természetesen nem akarták a saját ügyességüknek köszönhető javaikat megosztani az „ügyetlenebb” és szegényebb korpádiakkal. A termelőszövetkezetet végül az ibafaival is összevonták, ami visszafordíthatatlanul elindította Gyűrűfűt a pusztulás útján.

Érdekes, hogy a világtörténelemben fordulópontnak tekintett '68-as év Gyűrűfű életében is fordulatot jelentett: ebben az évben zárt be a helyi kisbolt, született meg az utolsó gyerek, és ez év októberében tartották a faluban az utolsó esküvőt. Az '50-es években megkezdődött és egyre rohamosabbá váló elköltözési hullám 1970 nyarán érte el végső fázisát, amikor kiderült, hogy szeptembertől már az alsótagozatos gyerekeknek is heti bentlakásos iskolába kell járniuk Ibafára. Több interjúalany is elmondta, hogy gyakorlatilag ez jelentette az utolsó lökést a költözéshez: abba még belenyugodtak, hogy nem kapnak köves utat, hogy elvitték az orvost, nem adtak ki építési engedélyeket, bezárt a kisbolt, az iskola felső tagozata is, de a 6 éves gyerekeket már nem voltak hajlandók egész hétre elengedni egy másik faluba. A családok a nyár folyamán épphogy felhúzott és lakhatóvá tett új házaikba költöztek be, hogy a szeptemberi iskolakezdést már valamelyik környező városban kezdjék a gyerekek: főleg Szentlőrincen és Pécsen. A falunak az 1970-es népszámlálás idején, az év elején még 37 lakosa volt, ugyanazon év decemberében pedig már egy sem....

A gyerekes családok elköltözése után a faluban maradt néhány lakó is a távozás mellett döntött. Az utolsó lakó 1970 november 28-án költözött el, a falu elnéptelenedéséről szóló újságcikkek pedig decemberben jelentek meg a magyar sajtóban. A cikkek többsége sajnálatosnak, de a szocialista fejlődés elkerülhetetlen velejárójának, természetes részének tekintette az aprófalvak elnéptelenedését. A vélemények teljes spektrumát megismerhetjük az újságokat olvasva, de a településfejlesztési koncepciók nyílt bírálatára ekkor még nem kerülhetett sor.

A falu maradék lakosságának egyszerre történt elköltözése azért is különösen érdekes, mert a gyűrűfűiek szinte kivétel nélkül új házat építettek maguknak új lakóhelyükön, és ehhez régi, eladhatatlan házaik minden használható anyagát elhordták, ajtókat, ablakkereteket,

kútkereket és kútkávát, téglákat, köveket, szinte teljesen lebontották a falut, csak a vályogfalak maradtak. A falu lakói kollektív költözésükkel teljesen felszámolták a falut, ami minden aspektusában megszűnt létezni, betelepülésre nem volt lehetőség.

1971 augusztusi újságcikkek és TV híradók számoltak be arról, hogy a régi lakosok által lebontott lakóépületek mellett még megmaradt középületeket az ibafai tanács bontatja le. A tanács felszólította a telkek tulajdonosait, hogy műveljék meg földjeiket, ha ennek nem tesznek eleget, akkor a község megszűnését kimondó jogerős Elnöki Tanácsi határozattal egyidőben a telkeket állami tulajdonba veszik, és az ibafai tanács, illetve a termelősövetkezet számára átadják művelésre. Voltak lakók, akik visszajártak még pár évig művelni a földjeiket és a temetőt, de végül 1974 december 31-vel Ibafa és Gyűrűfü községeket Ibafa néven egyesítették. A Magyar Népköztársaság Helységnévtárának 1985-ös kiadásában Gyűrűfü már nem szerepelt.

5. A szocialista településfejlesztés alapelvei

A szocialista településfejlesztés egyik alapvető jellemzője volt, hogy minden, az élet legapróbb részletét szabályozó rendeletet központilag, a helyi természeti és társadalmi sajátosságok ismerete és figyelembe vétele nélkül hoztak meg, és azt az ország egész területére egységesen alkalmazták. Ilyen döntések következtében születtek a beszolgáltatásokról, a kollektivizálásokról, az iskolák körzetesítéséről.

A tervezés, az irányítás is központosítottan zajlott, és az intézkedések is tendenciózusan a települések egyre magasabb fokú központosítására irányultak. A kismértékű decentralizáció is csak úgy valósult meg, hogy felülről minősítettek kompetensnek egy-egy csoportot a hierarchián kívül rekedtek képviselőjére (Juhász P. 1988). Jellemző, hogy a politikai elhatározások megakadályozták a szakmailag döntéseket.

Ez a szemlélet tükröződik a települési funkciók alapján történt kategorizálásban is, amely a település különböző funkcióinak merev szétválasztásán alapult, így az egyes elemeket ágazati - gazdaságtani kérdésekként kezelték. Az egyes települések infrastrukturális fejlesztéseit, intézményeik bezárását, vagy létesítését kizárólag a lakosság száma, a többi hasonló funkciójú intézménytől való távolsága határozta meg. A döntések nem vették figyelembe a helyi igényeket, sajátosságokat.

Ennek a folyamatnak az eredményeképpen az intézményrendszer és az infrastruktúra járási, megyei centrumaiba került a helyi döntéshozatal és az irányítás is. Ez tovább fokozta a területi egyenlőtlenségeket. Az ország iparosítását a falusi népesség munkaerejének felhasználásával valósították meg, az aktív falusi népesség a városokba, ipari centrumokba kényszerült vándorolni. Helyzetüket tovább súlyosbította az 1971-ben elfogadott Országos Településhálózat Fejlesztési Konceptió, ami lényegében csak a városok fejlesztését irányozta elő, és a „kiemelt funkció nélküli település” fogalom bevezetésével rengeteg apró falut (a településállomány kb. 80%-át) zárt ki a minimális anyagi támogatás köréből.

A '71-es koncepció a falusi településeknek mindössze egy-ötödét tartotta fejlesztésre alkalmasnak, amelyeket alsó fokú szervezőközpontoknak neveztek el. Azonban e falvak fejlesztésére is minimális összegeket fordítottak. Baranya megyében a támogatások 80%-át Pécs, 15 %-át a kisvárosok, és a maradék 5%-át a több száz aprófalukapta. A koncepció a 80-as évek elején a hivatalos településpolitikát ért kritikák hatására hatályát veszítette, a városcentrikus fejlesztést már nem lehetett tovább erőltetni.

Az 1985-ben elfogadott új terület- és településfejlesztési tervben hosszú távú feladatok szerepeltek, azonban a gazdasági nehézségek a településfejlesztést súlyosan hátráltatták. A viszonylag jövedelmezően gazdálkodó állami gazdaságok támogatták a működésük területén fekvő települések infrastrukturális fejlesztését, azonban ez mindig is minimális szinten maradt. A koncepció ugyan megengedte a falusi tanácsok önálló kezdeményezéseit, azonban

erre már nem volt anyagi fedezet, és közben „sikeresen” elsorvadt a kezdeményező képesség és bátorság.

Összefoglalóan elmondható a szocialista településszerkezetéről a felülről irányított politika következményeként kialakult torzult szerkezet, ebből adódóan pedig a fejlesztési lehetőségek korlátozottsága. Egy íróasztalnál tervezett településstruktúrát nagyon nehéz bármiféle településfejlesztési koncepcióval hosszú távú, szerves településhálózattá alakítani. Az erőszakos beavatkozás a magyar településszerkezet egyedi jellemzőit, a tanyákat, az aprófalvas szerkezetet szinte visszafordíthatatlanul tönkretette, nem törődve a demográfiai következményekkel sem.

6. Az ökofalu

A Zselicre ma is küzd az aprófalvas régiók általános problémáival, de azóta már a viszonylagos „fejletlenség” előnyeit is élvezi. Az érintetlen, vagy elhagyott területek az ökológiai gazdálkodás és az ökoturizmus számára jelentenek kitűnő adottságokat.

Visnyeszéplakon, Pacsérvisnyén hagyományos életformára rendezkedtek be nagyrészt Budapestről odaköltözött értelmiségiek. Magyarlukafa és Szenna szabadtéri néprajzi múzeumai híres turisztikai vonzerőt jelentenek.

1991-ben elkezdődött Új Gyűrűfű ökofalu tervezése és építése. Olyan, nagyrészt városi fiatal értelmiségiek kezdték el, akik „a felülről szervezett településpolitikai irányzatokon kívül.....kívánnak tenni valamit emberi életkörülményeik jobbítása és ökológiai szempontból fenntartható települési minták kialakítása érdekében” (Boros B.2007). A falu területe alkalmas az ökológiai gazdálkodás és életforma számára. Az egységes táj és egységes vízgyűjtő ideális terület, elzártsága és szépsége megfelelő egy ökofalu elképzelésnek. Meghatározó volt az is, hogy a privatizáció során egyben lehetett megvásárolni a volt falu területét, mint a megszűnt termelőszövetkezet részét.

A falu tervezői kb. 100-150 főnyi település terveztek, jelenleg több, mint 30-an élnek itt. Valamennyi ökoház különböző technológiájú vályogház, összkomfortosak, kényelmesek és esztétikusak, minden igényt kielégítenek. Alternatív energia- és vízellátás, tés ermészetes anyagok használata jellemzi őket. A lakók nagy része gazdálkodik, állattenyésztés és tejfeldolgozás, ökoturizmus jellemző, illetve városi tevékenységként a természetvédelemmel összefüggő foglalkozásuk van. A falu köves útja rossz időben most is nehezen járható, ugyanakkor az interneten már teljes körű a kapcsolat a világgal. A falu lakóinak iskolázottsága, idegennyelvtudása kiemelkedő. Gyűrűn kiemelkedő szellemi alkotások is születtek, az Agenda 21, a Világ helyzete sorozat bizonyos fejezetei, és a világhírű Ecotopia itt került lefordításra.(Borsos B, Rohály A.), valamint Borsos Béla doktori disszertációja részben itt készült, aki a falu egyik alapítója és vezetője volt.

7. A fenntartható településfejlesztés alapelvei:

1.

Új Gyűrűfű a fenntartható fejlődés alapelvei szerint épült:

Az emberiség a földi élet evolúciójának része és aktív résztvevője. Ezért fejlődésének kereteit a létfenntartó bioszféra fejlődési iránya és törvényei jelölik ki.

A bioszféra alrendszerként az emberiség úgy képes biztonságosan fejlődni, ha a létfenntartó bioszféra fejlődési irányához és annak szerveződési és működési modelljéhez igazodva fejlődik, tehát kompatibilis, harmonikus módon illeszkedik a bioszférához. Ez a feltétele annak, hogy nem keletkeznek visszafordíthatatlan károk, és képes hosszútávon is biztosítani az indokolt emberi szükségletek erőforrásait.

A fenntartható fejlődés megvalósításának feltétele egy olyan szabályozó és ellenőrző tevékenység, amelynek célja a bolygó természeti erőforrásai és az emberi rendszerek igényei közötti dinamikus egyensúly, tartós harmónia biztosítása. A fenntartható fejlődés ökológiai alapelvei természetesen kiegészülnek a társadalmi együttélés morális szabályaival, demokratikus szerveződéssel

A fenntartható fejlődés egy olyan új paradigma, egy új világekorszak koncepciója, amely érvényes a társadalmi, gazdasági és az emberi lét minden aspektusára. Új gondolkodást, új értékrendet jelent.

A fenntartható település sajátos ökoszisztéma: olyan kompakt, de nyílt rendszer, amelynek térhasználatát vertikálisan és horizontálisan a diverzitás jellemzi, a ciklusosság elve szerint hatékony energia- és anyagcseréje a lokális-regionális térben történik, információcseréje a globális tér felé nyitott. A fenntartható település a települészerkezete, a települési funkciók és tömegközlekedés olyan mintázatát (pattern) jelenti, amely alacsony erőforráshasználatot (ökológiai lábnyom) eredményez.

Gyűrűfű tervezésekor és építésekör természetesen rugalmasan alkalmazkodtak a lehetőségekhez és igen gyakoriak voltak a kísérletezések is (építési technológiák, jogi keretek). Az eltartóképesség meghatározó elv a falu nagysága és gazdálkodása, valamint a fogadott turisták száma szempontjából. A falu egyéni turistákat és szervezett csoportokat is fogad, tagja a nemzetközi ökofalu hálózatnak (GEM) és szakmai turizmusra is van lehetőség, a minősített állat-és tejgazdaságban (Kulcsár tanya).

8. A szocialista és a fenntartható településfejlesztés alapvető különbségei

A modern társadalmak profitorientált értékrendje és termelési technológiái rohamos léptékben veszélyeztetik a társadalmak belső harmóniáját és a gazdasági dinamikáját, valamint a létfenntartó bioszféra dinamikus egyensúlyát. Ennek hiánya globális krízissel fenyegeti az emberiséget.

A tudatos felelősség, a felelősségteljes élet és politika nélkül az emberi civilizáció veszélybe kerül.

A fenntartható fejlődés koncepciójának meghatározó alapja, gondolati kiindulópontja a felelősség. Az emberiség jövője, a természet épsége és fejlődőképessége, az erőforrások léte számos kutatót, közéleti személyiséget, és átlagembert motivált gondolkodásra és cselekvésre. Az emberiség eddigi története általában rövid távú, szűk társadalmi rétegek érdekei mentén alakult. Az elmúlt évtizedektől kezdve jönnek létre az első, tudatos, felelősségteljes döntések, amelyek rendszerszemléletben és evolúciós folyamatokban gondolkodnak. A tudatosság feltétele a döntések hosszú távú következményeinek felmérése. A tudatosság másik jellemzője, hogy nem a szűk hatalmi elit érdekei a meghatározóak, hanem az emberiség kiteljesedése, valódi boldogsága a cél. Ezeket az elveket a történelem nagy eseményei deklarálták: az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata 1789-ben, Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1948-ban, majd 1992-ben a Rio-i ENSZ Föld Csúcs: "A fenntartható fejlődés érdekeinek a középpontjában az emberek állnak. Ők jogosultak – a természettel összhangban – az egészséges és termékeny életre."

A szocialista területi politika és a fenntartható terület-és településfejlesztés rendezőelvi ellentétesek egymással:

központi döntés	-	szubszidiaritás
intenzív, erőszakos fejlesztés	-	szerves fejlődés
homogenizálás	-	diverzifikálás
linearitás	-	ciklusosság

Gyűrűfű története egyszerre példa a politikai hatalom értelmetlen döntéseink a felelőtlen megvalósítására, valamint a teljes felelősségvállalásra, amely kiterjed a jelenre és a jövőre egyaránt, valamint egyszerre személyes és közösségi. A felelőtlen hatalmi érdek a falu elpusztulását eredményezte, a felelősségvállalás épülő, kiteljesedő folyamatot teremt.

A történelmi tanulság egyértelmű, a felelősségteljes döntések rövid- közép és hosszútávon egyaránt kötelező érvényűek egyénre és közösségre nézve egyaránt.

Felhasznált irodalom:

- A Magyar Korona Országainak Helységnévtára, 1892, Budapest, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivata
- Andorka Rudolf (1979): *A magyar községek társadalmának átalakulása*, Budapest, Magvető Kiadó, 1979
- Barakonyiné Viniczai Klára: *Baranya aprófalvas településhálózatának múltja és jelene*
- Barakonyiné Viniczai Klára (1983): *A falu történelmileg változó szerepe a településstruktúrában*, Budapest,
- Barta Györgyi - Enyedi György (1981): *Iparosodás és a falu átalakulása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981
- Becskeházi Attila (1991): Valóságfelépítés az élettörténetekben. *Valóság*, 1991/7.
- Beluszky Pál (1974): Gyűrűfü és ami következik. *Magyar Hírlap*, 1974. Június 15.
- Beluszky Pál (.....): Településpolitikai viták után – cselekvés közben – új vizsgálódások előtt. cikk
- Beluszky Pál-Sikos T. Tamás (1982): *Magyarország falutípusai*. Budapest: MTA FKI
- Beluszky Pál (1999): *Magyarország településföldrajza, Általános rész*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó
- Beluszky Pál (1992): Néhány gondolat az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió felülvizsgálatához, In: Végkiárúsítás I. Társadalomföldrajzi tanulmányok. Budapest
- Bernát Tivadar, Enyedi György (1977): *A magyar mezőgazdaság területi problémái: Termelési körzetek és a területi fejlesztés*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977
- Borsos Béla: (2007): Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben. PhD disszertáció, kézirat, PTE, Pécs
- Callenbach, E.(1992): *Ecotópia*. Göncöl Kiadó, Budapest
- Cséfalvai Zoltán (1990): *Térképek a fejünkben*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Enyedi György (Szerk.) (1976): *A magyar népgazdaság fejlődésének területi problémái*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976
- Enyedi György (Szerk.) (1977): *Az életkörülmények területi vizsgálata*, Budapest, MTA FKI, 1977
- Enyedi György (1980): *Falvaink sorsa*. Budapest, Magvető Kiadó
- Enyedi György (Szerk.) (1993): *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993
- Farkas Károly (1974): Baranya megye aprófalvaiban végzett szociológiai felmérés tapasztalatai. *Állam és igazgatás*, 1974/10. 915.-921.p.
- Hajnal Klára (2006): A fenntartható fejlődés elméleti kérdései és alkalmazása a településfejlesztésben. Phd disszertáció, PTE, Pécs
- Hajdú Zoltán (1991): Rendszerváltás, berendezkedés, területiség. *Magyar Közigazgatás*, 1991/4.
- Hajdú Zoltán (1993): *Settlement Network Development Policy in Hungary in the Period of State Socialism (1945-1985)*. Pécs, MTA RKK
- Hajdú Zoltán (2001): *Magyarország közigazgatási földrajza*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2001
- Havas Gábor (1980): *Ibafa. Kultúra és közösség*, 1980/4.
- Havas Gábor, Schiffer Pál (1983): „A koncepciók születtek egymás után...” I., II. *Kritika*, 1983/3.-4.

Horváth Gyula (1989): *A regionális gazdaságszervezés fejlődése és intézményei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989

Juhász Pál (1986-87): Mai képünk a parasztságról s a falusi társadalom néhány jellegzetességéről. In: *Magyarország társadalomtörténete 1945-1989 II.*, Szerk.: Fokasz Nikosz, Örkény Antal, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, p. 230.-240.

Juhász Pál (1988): A településfejlesztési koncepció és a faluosztályok elmélete, *Tér és társadalom*, 1988/2.

Kovács Katalin (szerk.) (1993): *Település, gazdaság, igazgatás a térben*. Pécs MTA RKK

Kovács Teréz (szerk.) (1991): *Válság és kiút. Falukonferencia*. Pécs, MTA RKK

Kulcsár Viktor (1971): *Falusi település és életszínvonal*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó

Lackó László (1988): *Területi fejlődés, politika, tervezés*. Budapest, Akadémiai Kiadó

Lettrich Edit (1975): *Településhálózat, urbanizáció, igazgatás*. Budapest, MTA ÁJI

Magyar László (1977): *Ibafa. Valóság*, 1977/12.

Perczel György, Tóth József (szerk.) (1994): *Magyarország társadalmi-, gazdasági földrajza*. Budapest, ELTE Kiadó, 1994

Pető Iván, Szakács Sándor (1985): A hazai gazdaság négy évtizedének története. In: *Magyarország társadalomtörténete 1945-1989 I.*, Szerk.: Fokasz Nikosz, Örkény Antal, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, p. 37.-56.p.

Pölöskei Ferenc, Takács Ferenc (1976): *Dunántúli történetek*. Budapest, Gondolat Kiadó

Sárfalvi Béla (1965): *A mezőgazdasági népesség csökkenése Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965

Szelényi Iván (1973): *Regionális fejlődés, gazdálkodás, igazgatás*. Budapest, MTA ÁJI

Tarjáné Tajnafői Anna (2001): *Somogy megye természeti értékei – Zselic*. Budapest, Mezőgazda Kiadó

Timár György (1971): *Az ősi Gyűrűfű*. Kézirat

Tóth József (szerk.) (1990): *Tér – idő – társadalom. 21 tanulmány Enyedi Györgynek*. Pécs, MTA RKK

Valuch Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001

Zsarnóczai Sándor (Szerk.) (1964): *Tanulmányok a mai faluról*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó